

Завидовська Д.С.
студентка 4 курсу гуманітарного факультету,
Мукачівський державний університет
Розман І.І.
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

РОМАН ДЖОРЖА ОРУЕЛА «1984» ЯК ЗАСІБ РОЗКРИТТЯ РЕЖИМУ ВЛАДИ

У статті розглянута ідея тоталітаризму як режиму влади і як практики репресивного контролю над свідомістю людини у романі Дж. Оруела.

Ключові слова: тоталітаризм, новомова, АНГСОЦ, Старший Брат, партія, влада, свідомість.

Феномен влади проявляється в пануванні: підкоренні і контролюванні людської поведінки. Захист особи від посягань на простір власної свободи – це уникання влади іншого над собою. Але в природі живої істоти є й зворотній момент: для виживання вона потребує влади як контролю над іншим. «Все це, – простір, надію, контроль і намір знищення, – можна назвати справжнім тілом влади чи просто владою» [3].

Панування в силу відданості особі володаря та його ласці, інакше харизмі, здійснюється насамперед внаслідок її героїзму, сили духу та слова, яке ми бачимо в особі Старшого Брата з роману «1984».

Очевидно, що одна з головних функцій влади як загальносуспільного явища – приведення до стану єдності групи, спільноти, суспільства в цілому. Розширення систематичних владних стосунків за межі приватної сфери і перехід їх у сферу публічного життя поступово призвело до виникнення такого соціального явища як політика. Політика спрямована на досягнення і реалізацію влади, яка розповсюджується на все суспільство.

Державу можна вважати інституційним «уособленням» політичної влади як влади публічної. У межах своєї території кожна держава зберігає за собою монополію на насильство. У історії соціально-політичної і філософської думки влада частіш за все або ототожнювалась з насильством, або ж розглядалась як невід'ємно пов'язаною з ним. Прикладом такого підходу є позиція того ж таки М. Вебера, який розумів владу як відносини панування, що спираються на

наси́льство як засі́б. З часом держава монополізувала цей засі́б, оголосивши себе єдиним джерелом «права» на наси́льство [1].

Суспільство характеризується особливою системою влади, котра функціонує як механізм всеохоплюючого контролю, діє постійно й прагне до максимальної ефективності. Нові технології влади поступово склалися у різних сферах суспільного життя і однією з важливих технологій була і є дисципліна. Влада дисциплінарного типу тяжіє до знищення індивідуальності, відведення особам свого певного місця в обмеженому просторі, де кожного завжди можна знайти й проконтролювати його поведінку. Видимими втіленнями такої влади є солдатська казарма, клініка, психіатрична лікарня, в'язниця для злочинців, класний принцип навчання дітей тощо. В усіх закладах такого типу людина не є вільною, навіть архітектура цих закладів відповідає потребі нагляду й контролю.

Джордж Оруел показує, як живе середня людина в тоталітарній державі. Уїнстон Сміт – чиновник. Однак його життя не позаздриш. Ліфт у будинку не працює – діє режим економії. Немає натуральних продуктів – люди харчуються сурогатами. Холод, убозтво, напівтемрява. Казармений порядок – така обстановка життя головного героя. Побут людей в Англії 1984 влаштований так, що ніхто не може бути сам собою. У стіну вставлений телеекран, який стежить за кожним рухом людини, що знаходиться в кімнаті, і який не можна вимикати. Усюди мікрофони, підслуховуючі пристрої. І як символ підозрілості, зведений у ранг державної політики, – на кожній сходовій площадці зображення людини років сорока п'яти з написом: «Старший Брат дивиться на тебе».

«Не виключено, що слідкували за кожним – і цілодобово. В будь-якому випадку, підключитись могли коли завгодно. Доводилось жити – і ти жив, за звичкою, яка перетворилась в інстинкт, – з розумінням того, що за кожним твоїм словом і кожним твоїм рухом, доки не погасло світло, спостерігають [4].

Так здійснюється партійний ідеал: «... країна воїнів і фанатиків, які крокують в єдиному строю, думають одну думку, кричать одне гасло, невпинно трудяться, б'ються, торжествують, карають – триста мільйонів чоловік, і всі на одне обличчя » [4].

Чоловік і жінка були зобов'язані виробляти потомство, але так, щоб при цьому не відчувати ніякої радості. Радість любові каралася смертю. Твердженням однодумності служить новомова – «єдина на світі мова, чий словник з кожним роком скорочується».

Дисциплінарний характер влади у романі, звичайно, не обмежується зазначеними специфічними закладами, стихія такої влади виходить за межі суто дисциплінарних інститутів і поступово охоплює все суспільство, всі види

міжлюдських стосунків. «Відбувається, – писав Фуко, – поширення дисциплінарних процедур, і не лише у формі закритих закладів, а і як осередків контролю, що розкидані по всьому суспільству» [6].

Фуко М. багато в чому відмовляється від традиційних уявлень про владу. В одному з своїх інтерв'ю він говорив: “Визначаючи вплив влади як придушення, виходять суто з юридичної концепції такої влади, ототожнюють владу з законом, який каже “ні”; влада розглядається, перш за все, як щось таке, що несе силу заборони. Нині можна вважати, що це цілком негативна, вузька, схематична концепція влади, котра, як не дивно, широко розповсюджена. Якби влада була тільки репресивною, якби вона не робила нічого іншого, а лише говорила “ні”, невже ви дійсно вважаєте, що можна було б примусити її підкорятися? Те, що дозволяє владі триматися, що вимушує її приймати, є те, що вона не просто тисне на нас як сила, котра говорить “ні”, а те, що вона є продуктивною, вона викликає задоволення, формує знання, продукує дискурс. Її необхідно розглядати скоріш продукуючою владою, що простягається через усе соціальне тіло, аніж як негативну інстанцію, чиєю функцією є придушення”[8].

«1984» – це роман про технології знищення суб'єктивності людини. Джордж Оруел виходив з тези про самоцінність влади при тоталітарних режимах, які не мають ніяких інших цілей або цінностей, крім самої влади, володіння нею, досягнення та утримання її, захвату нею. Тоталітаризм в його розумінні спрямований насамперед на контроль свідомості, а не тільки на примус до зовнішньо лояльної і слухняної поведінки. У такій системі панування не висувалось, на його думку, ні завдань реалізації ідеологічних проєктів і програм, ні внесення релігійних цінностей, ні національного будівництва. Вся суть соціальної системи Океанії зводиться до технології відтворення самої системи ритуалам влади і підпорядкування. Головне завдання режиму – профілактика інакомислення або ухилення від курсу керівництва, кара за порушення будь-яких норм запропонованого порядку, навіть дрібних правопорушень, і демонстративне знищення відступників. Роман в цьому плані не розгортає сюжет або історію життя, а являє собою пояснення подібної системи, садистський процес театральної гри влади з самою собою.

Ворог у цій системі – один з найважливіших елементів організації репресивного режиму. Тут є напівміфічний зовнішній супротивник (війна ведеться з якимось із могутніх, але далеких держав, головним чином десь на околицях країни, хоча ознаки воєнного стану постійно дають про себе знати не тільки в передачах з екранів, але і видовищем убитих від вибухів ракет, що відбуваються час від часу в периферійних кварталах міста). Але головний ворог

– внутрішній, колишній лідер і організатор партії, зрадник, що представляється на телеекрані лише під час регулярних зборів – «двохвилинок ненависті», або на огидних плакатах під час «Тижня ненависті», завжди на тлі нескінченних маршируючих колон азіатських солдатів («глухий розмірений тупіт солдатських чобіт акомпанував бекання Голстейна»). Його промови під час цих ритуальних ганьблень представляли собою карикатурний, абсурдний виклад усього, що підлягало забороні та контролю поліції думок.

Гостра сатира на «капіталістичний лад» червоною ниткою проходить крізь весь сюжет роману. Ерік Артур Блер, який прославився під псевдонімом Джорджа Оруела, поділяв в молодості соціалістичні переконання, «прозрів» лише після подій громадянської війни в Іспанії, в якій він брав участь, і відтоді вельми песимістично дивився на дійсність, яка його оточувала, в тому числі і англійську, пророкуючи наступ «АНГСОЦу».

У статті 1941 року «Література и тоталітаризм» Джордж Оруел писав: «Згадавши про тоталітаризм, одразу згадую Німеччину, Росію, Італію, але, думаю, треба бути готовим до того, що це явище зробиться всесвітнім. Очевидно, що часи вільного капіталізму йдуть до кінця ... »[5]. «Мій роман не спрямований проти соціалізму або британської лейбористської партії (я за неї голосую), але проти тих збочень централізованої економіки, яким вона схильна і які вже частково реалізовані в комунізмі і фашизмі. Я не переконаний, що суспільство такого роду обов'язково повинно виникнути, але я переконаний (враховуючи, зрозуміло, що моя книга – сатира), що щось в цьому роді може бути. Я переконаний також, що тоталітарна ідея живе у свідомості інтелектуалів скрізь, і я спробував простежити цю ідею до логічного кінця. Дію книги я помістив в Англію, щоб підкреслити, що англійські нації нічим не краще за інших і що тоталітаризм, якщо з ним не боротися, може перемогти всюди» [7].

Для Оруела, ключем до успіху тиранії було психологічне поневолення. У 1984 він докладно описує, як державі вдалося переконати своїх громадян підкоритися абсолютній владі.

Історія, культура, саме людське єство – лише перешкоди, що заважають тоталітарній ідеї здійснитися в її справжній повноті. Поки зберігається хоча б кволий паросток неофіційної думки, не можуть вважатися вічними самовладдя лідера Океанії, названого умовним ім'ям Старший Брат, і диктат цілком йому підконтрольної організації, яку позначають настільки ж умовним словом «партія». Завдання не в тому, щоб добити супротивників, бо вони уявні. Вона в тому, щоб зникла можливість незгоди, нехай суто теоретична і ефемерна. Навіть як абстрактна концепція всяка індивідуальність повинна зникнути навіки.

Роман закінчується песимістично і тоталітарний лад здобуває перемогу над людиною: «Він [Уїнстон] зупинив погляд на велетенському обличчі. Сорок років пішло у нього на те, щоб зрозуміти, яка усмішка ховається за чорними вусами. О, жорстока непотрібна сварка! О, впертий, примхливий утікач, який відірвався від люблячих грудей! Дві присмачені джином сльози прокотилися по крилах носа. Але все добре, тепер все добре, боротьба закінчилася. Він здобув над собою перемогу. Він любив Старшого Брата» [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М.Вебер // Избранные произведения. – М. : Прогресс, 1990. – С. 645.
2. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння / М.Вебер // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика; пер. з нім. Олександр Погорілий. – К. : Основи, 1998. – С. 136.
3. Канетти Э. Масса и власть / Элиас Канетти; пер. с нем. Л.Ионина; ред. И. Борисова. – М. : Изд-во «Ad Marginem», 1997. – 528 с.
4. Оруэлл Дж. 1984: роман / Дж. Оруэл // Чертово колесо: сборник научной фантастики: В 2 томах. Т. 1. – М.: Радуга, 1992. – С. 201 – 431.
5. Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет : роман и художественная публицистика / Джордж Оруэлл; пер. с англ. [предисл. А.А. Зверева; коммент. В.А. Чаликовой]. – М. : Прогресс, 1989. – 378 с.
6. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М.Фуко; пер. с франц. В. Наумова; под ред. И. Борисовой. – М.: Изд-во «Ad Marginem», 1999. – 167 с.
7. Чаликова В. А. Несколько мыслей о Джордже Оруэлле / В.А. Чаликова // Знамя. – 1989. – № 8. – С. 222 – 225.
8. Foucault, Michel. Power / Michel Foucault // Knowledge: selected interviews and other writings. 1972-1977. – Brighton, 1980. – P.119

The article deals with the idea of totalitarianism as political regime and as a means of repressive control of human conscience in G.Orwel's novel «1984».

Key words: totalitarianism, newcomer, ANGSOC, Senior Brother, party, power, consciousness.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>